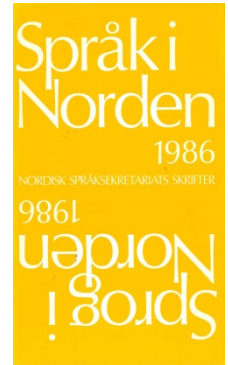

Sprog i Norden

Titel: Det danske sprogs stilling i grænselandet
Forfatter: Knud Fanø
Kilde: Sprog i Norden, 1986, s. 69-73
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Nordisk språksekretariat

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Det danske sprogs stilling i grænselandet

Af Knud Fanø

Ved det nordiske sprog møde i Løgumkloster i efteråret 1985 var jeg blevet bedt om at fortælle om det danske sprogs stilling i grænselandet. Det gjorde jeg i form af et causeri, hvis synspunkter jeg siden er blevet bedt om at fastholde i en lille artikel i 'Sprog i Norden' – og det skal jeg da gøre et forsøg på.

Ved historiens gry fortæller alle kilder os, at dansk tunge var talt i Sønderjylland i hvert tilfælde ned til Sli-Dannevirke linjen. I middelalderen fandt tysk sprog nogen indpas i Sønderjylland gennem indvandring, især af holstensk adel, der havde afsmittende virkning på omgivelserne, og gennem nogen indvandring også til byerne.

Ett stærkt slag mod det danske sprog blev rettet af reformationen. Luther fremhævede som bekendt modersmålets betydning. Kun i Nordslesvig blev reformationen – med nogen undtagelse i købstæderne – indført på befolkningens modersmål; i Sydslesvig blev det på Luthers. Vi har fra de følgende århundreder vidnesbyrd om, at befolkningen vendte sig mod det for den uforståelige sprog. Men hos størstedelen af almuen blev tysk betragtet som det hellige sprog, nogenlunde på samme måde som den jævne katolik forholdt sig til præsteskabets latin. Nogen særlig indvirkning på befolkningens sprog på landet, hvor dog størstedelen levede, fik kirkesprogets fortykning næppe. Helt op til o. 1800 var almuens sprog til Sli-Dannevirke linjen dansk, naturligvis i dets sønderjyske dialekt. Mod vest op til Tønder havde man i en bræmme langs kysten og på øerne udfor det frisiske sprogslæt.

Helt afgørende virkning på folkesproget fik reformationens tyske sprog, da skolevæsenet i årene efter 1800 blev underkastet reformer i Sønderjylland, som i det øvrige land, og hvor man lod skolesproget rette sig, ikke efter befolkningens sprog, men efter kirkens. Grundlaget for denne totale mangel på forståelse for

befolkningens eget sprog lå i det forhold, at Sønderjylland sammen med Holsten var lagt ind under Tyske Kancelli i København. Embedsmændene der blokerede for de agtværdige forsøg selve majestæten Frederik VI gjorde på at komme folkesproget til hjælp; man satte sig ganske enkelt imod hans reskripter. – På samme tid bevirkede Hamborgs økonomiske dominans et skred i den sproglige udvikling i Angel, hvor især et landbrug i fremgang rettede sin interesse mod syd.

Fra 1864, hvor hele Sønderjylland efter den for Danmark ulykkelige krig, kom under Prøjsen-Østrig, fra 1866 alene Prøjsen, satte tvangsfortyskningen, som også kendes fra Tysklands øvrige grænseområder ind. Det skete gennem tvang overfor lærerne, hvoraf mange måtte søge til Danmark, og andre blev tvangsforflyttet til Holsten, og det skete igennem bestemmelser, som skulle sikre det tyske sprog den fulde dominans i skolerne – også hvor befolkningens sprog var rent dansk. 1872 rummede det første fremstød for det tyske skolesprog, 1878 det næste, og i 1888 rettedes det dræbende slag mod dansk i skolen i Nordslesvig, hvor kun et par ugentlige religionstimer blev ladet tilbage med dansk undervisningssprog. Hjemmenes sprog viste sig i Nordslesvig dog i almindelighed at være det stærkeste. I mange hjem gennemførtes således en bevidst hjemmeundervisning i en kort periode støttet af privatansatte vandrelærere, men også mod den blev der skredet ind. Den dansksindede befolkning måtte nu gå en anden vej. I tusindtal blev de unge efter endt skolepligt sendt på danske efterskoler – ophold, der ofte senere blev fulgt op af egentlige højskoleophold. Den nordslesvigske Skoleforening blev en vigtig drivkraft i dette arbejde, der betød, at et meget stort antal unge blev forankret ikke alene sprogligt, men også folkeligt i det danske og vendte hjem med nye kræfter til at tage kampen mod fortyskningen op. Op mod 1914 var ny dansk bevidsthed blevet vakt langt længere ned i Nordslesvig end i 1864 og endog ned i Mellemslesvig. – Det er vigtigt for at forstå forholdene i grænselandet, at situationen efter den nationale bevidstheds gennembrud i 1830'erne aldrig har været stationær, og at udviklingen i forhold til sindelaget har været i dansk favør.

Første verdenskrig greb dybt ind i det folkelige danske arbejde og hindrede også unge sønderjyder i at søge danske skoler nord for Kongeågrænsen.

Efter Tysklands sammenbrud deltes Sønderjylland ved folkeafstemningerne i 1920 i de to områder: et Nordslesvig, der fik lov til at vende hjem til Danmark, og et Sydslesvig, der måtte forblive inden for den nye tyske stats rammer.

I Nordslesvig betød Genforeningen, at det danske sprog fik nye muligheder. Den danske skole, der rykkede ind i den genforenede del, er blevet kaldt Genforeningens bedste gave til Sønderjylland, og sådan følte det bestemt af størstedelen af befolkningen.

Idag – 65 år senere – er Nordslesvig så dansktalende som ikke på noget tidspunkt siden middelalderen, og kun de færreste tilreisende træffer på tysk sprog udover det, der anvendes i forretningerne for at dække turisternes og indkøbsrejsendes behov.

Genforeningen 1920 efterlod et tysk mindretal i Nordslesvig, der – fraset tiden umiddelbart efter 1945, har haft fuld frihed til at arbejde for tysk kultur og dermed for tysk sprog. I 1930'erne og op til 1945 var der i tyske skoler med deres tyske undervisningsprog gennem årene i gennemsnit o. 4200 børn. Idag søges de tyske skoler i Nordslesvig af lidt under 1300 børn.

Afstemningsgrænsen fra 1920 – Skelbækgrænsen – falder på iøjnefaldende måde sammen med kirkesprogsgrænsen fra 1500-tallet. Men syd for den grænse er i tiden fra 1920 et dansk mindretal vokset i styrke. Et af de første ønsker, danske i Sydslesvig fremsatte efter 1920, var ønsket om dansk skole. I 1920'erne og 30'erne voksede 13 danske skoler med op til 950 børn i samlet tal frem. Idag er der i Sydslesvig 53 danske skoler med 5400 børn og 1800 børn i dansk børnehave. Det gælder for alle de danske skoler, at undervisningssproget i alle andre fag end tysk er det danske. Men der er sikret faget tysk en sådan stilling, at de unge uanset skoleform, når de forlader skolen skal kunne sproget i samme udstrækning som herbergstatens unge. Det er målet, og det nås oftest.

Arbejdet i skolerne er kun en del af det folkelige danske arbejde i landsdelen. Sproget fremmes gennem teatret med mange besøg af professionelle danske teatre og et udstrakt amatørteaterarbejde. I menighederne vokser det danske sprog frem. De 24 danske præster har idag 40 prædikesteder udover landsdelen. Det danske bibliotek i Flensborg, der er Centralbiblioteket for hele Sydslesvig, har et årligt udlån på ca. 540000 bind.

Om aftenen tjener skolerne som forsamlingshuse, og selvstændige forsamlingshuse til dansk kulturelt virke vokser frem netop i disse år. Her holdes foredrag og leves et selskabeligt liv, og her holder Sydslesvigs danske voksenundervisning til. Den havde i fjor 383 kurser med 4850 deltagere. Halvdelen af disse kursus var kursus i dansk sprog og litteratur. – Mennesker, der på grund af den historiske udvikling har mistet slægtens oprindelige sprog, har her muligheden for at genvinde det eller dele af det. Men det må understreges, at det nu er rigsmålet, der vinder frem; dialekten, sønderjysk, lever idag i Sydslesvig kun i sognene umiddelbart syd for statsgrænsen.

Et folkeligt dansk arbejde i skolen, i menighed, i forsamlingshus og iøvrigt opstår kun, hvor der er en befolkning, der ønsker dette arbejde udført. For et menneske, der har levet størstedelen af sit liv i dansk arbejde i grænselandet, er det et vigtigt perspektiv, at det i mindst lige så høj grad gøres for at råde bod på forsyndelser i fortiden fra danske kongers og regeringers side som for at opveje virkningen af den bevidste fortyskning. I realiteten var Sønderjylland blevet mere fortysket i tiden, hvor Danmark havde magten, end det blev i tyskertiden fra 1864–1920.

Mens vi i Sønderjylland i tiårene fra 1920 og op til 50ernes begyndelse talte om og følte os i kulturkamp/grænsekamp, er udviklingen i tiden efter 1955 med København – Bonn aftalerne blevet sådan, at det idag er rigtigt at tale om en kulturbrydning, hvor parterne mere end før bygger på det positive i egen kultur, og modsætningerne er mindsket. Det viser sig også i, at faget dansk er indgået i de tyske skolers undervisningstilbud. I gymnasierne er det af mange grunde ikke rigtigt slået igennem, men eleverne i realskolen har haft større mulighed for at modtage tilbuddet og gør det. Et problem har været, at der har været for få tyske lærere med uddannelse i faget dansk. I den tyske *Erwachsenenbildung* i landet Slesvig-Holsten er der megen interesse for undervisning ikke alene i faget dansk, men også i norsk og svensk. Vesttysk turisme op i Danmark spiller her en betydelig rolle som motivation. Også den nærmere tilknytning til det erhvervsmæssige samarbejde, bl.a. i EF, spiller ind.

Der er i de sidste årtier sket en ændring i synet på det danske sprog i området, og der spores en større interesse fra flertallets side for at sætte sig ind i dansk kultur.

Bevidst dansk folkelig vækkelse og ændring i flertallets holdning har betydet en opvurdering af det danske sprog. I vore egne rækker tæller det mest, når vi erfarer, at dansk er blevet hjemmesprog. Men flertallets holdning betyder, at langt flere end for hundrede år siden, har et kendskab til vort sprog – også i områder, hvor sproget har været dødt i århundreder.

Danmarks grænseland mod syd er også idag Nordens grænseland mod syd. Derfor tør vi også påkalde os interesse for den sproglige og kulturelle udvikling fra de øvrige nordiske landes side. Bedst lærer man den at kende ved at besøge grænselandet. Jeg garanterer for, at nordiske gæster altid er velkomne her.